

Yuri Vestel

Owoce dialogu między chrześcijanami w tradycji kijowskiej: inicjatywy Wydawnictwa „Duch i Litera” oraz Centrum św. Klemensa

Spotykać się i patrzeć sobie nawzajem w oczy, wymieniać uścisk pokoju, modlić się za siebie nawzajem – oto główne elementy na drodze do ustanowienia pełnej jedności, do której dążymy. To wszystko jest wcześniejsze oraz równoległe względem drugiego istotnego wymiaru owej drogi, a mianowicie dialogu teologicznego. Autentyczny dialog to zawsze spotkanie ludzi, którzy mają imię, twarz, historię – to nie tylko spotkanie idei... Dialog chrześcijan nie może unikać tej logiki osobistego spotkania.

papież Franciszek

Powyższe słowa, wypowiedziane przez papieża Franciszka w Fanarze trzydziestego listopada 2014 roku, podczas spotkania z patriarchą Bartłomiejem, mogą posłużyć za motto dla niniejszej krótkiej relacji o wielorakiej działalności kijowskich poszukiwaczy utraconej jedności chrześcijan – która rozpoczęła się dwadzieścia dwa lata temu. Przy całym uznaniu dla ważności teologicznych studiów i debat, dla ogromu tytanicznych wysiłków włożonych w ustalenie prawdy (hermeneutycznej, historycznej, dogmatycznej) należy stwierdzić, że jeszcze ważniejsze są osobiste spotkanie i wspólna modlitwa. Bowiern wymiar personalny, o czym coraz mocniej przekonują się najwybitniejsi myśliciele Wschodu i Zachodu – obu „płuc” chrześcijań-

stwa – posiada najwyższy status ontologiczny, a zgodnie z tym relacje międzyosobowe poprzedzają i określają teologię, nie zaś podążają za nią. Tenże papież Franciszek, powracając ze wspomnianej wizyty, powiedział dziennikarzom:

A czegoż mamy oczekiwać? Żeby teologowie się dogadali? Zapewniam was, taki dzień z pewnością nie nadejdzie; jestem tu sceptykiem. Teologowie dobrze pracują, ale ja pamiętam, co podobno powiedział Atenagoras do Pawła VI: My pójdziemy razem naprzód, a teologowie niech sobie siedzą na jakiejś wyspie i się zastanawiają... Myślałem, że to bajka, ale patriarcha Bartłomiej potwierdził: to prawda, on właśnie tak powiedział! A więc nie chcemy czekać, jedność to droga – droga, którą trzeba przejść razem.

Oto dlaczego na pytanie, stanowiące tytuł naszej konferencji – „Czym są ekumenizm i dialog?” – odpowiadamy nie poprzez szukanie definicji, lecz za pomocą opowieści o całej naszej dwudziestoletniej praktyce przeżywania wspólnoty Wschodu z Zachodem.

W roku 1992 młody kijowski filozof, a zarazem wykładowca paryskiej Wyższej Szkoły Studiów Społecznych Konstantin Sigow, który niedługo przedtem obronił dysertację na temat ukraińskiego osiemnastowiecznego myśliciela Hryhoryja Skoworody, założył Stowarzyszenie Naukowo-Wydawnicze „Duch i Litera” przy słynnej Akademii Kijowsko-Mohylańskiej (KMA)¹, gdzie również

¹ Narodowy Uniwersytet „Akademia Kijowsko-Mohylańska” kontynuuje tradycję Akademii Kijowskiej, która została ufundowana w roku 1615 – początkowo jako Szkoła Bractwa Objawienia Pańskiego, połączona następnie w roku 1632 ze szkołą założoną przy Ławrze Kijowsko-Pieczerskiej przez św. metropolitę Petra Mohylę i funkcjonująca odtąd jako Kijowskie Kolegium Brackie. W roku 1659 status Kolegium Kijowskiego jako akademii uznał Sejm Rzeczypospolitej. Akademia Kijowska (vel Mohylańska) prowadziła swą działalność jako ośrodek szkolnictwa wyższego także po przejściu Kijowa pod władzę moskiewskich carów, pozostając najważniejszym centrum naukowo-educacyjnym Europy Wschodniej. W roku 1817 Święty Synod Cerkwi Rosyjskiej zamknął Akademię Mohylańską, tworząc na jej miejscu Seminarium Teologiczne, przemianowane dwa lata później na Kijowską Akademię Duchowną.

prowadził autorski cykl wykładów *Kultura europejska: konflikt interpretacji*. Pierwszą książką nowego wydawnictwa była (co stanowi znaczący szczegół) *Teologia ikony* rosyjskiego emigracyjnego historyka sztuki i teologa z Paryża, Leonida Uspienskiego, a wśród kolejnych znalazły się kazania metropolity Antoniego Surożskiego². Od tego czasu wydawnictwo „Duch i Litera” opublikowało ponad pięćset pozycji z dziedziny światowej klasyki humanistycznej (filozofii, teologii, historii, prawoznawstwa, socjologii, politologii, religioznawstwa, historii literatury, historii sztuki...).

Od samego początku aż do dnia dzisiejszego wydawnictwo po swojemu (czasami w sposób paradoksalny) łączy zainteresowanie ojczystą tradycją duchową z otwartością na bogactwa kultury zachodniej, propagowanie teologii z przybliżaniem całego kompleksu nauk humanistycznych oraz perspektywę wielowyznaniowego chrześcijaństwa ze studiami w dziedzinie ukraińskiej judaistyki. Tak więc, gdy chodzi o kulturę ukraińską oraz rodzimą tradycję prawosławną i greckokatolicką, opublikowano najznakomitsze przykłady represjonowanej literatury ukraińskiej XX wieku – poezje Wasyla Stusa, publicystykę Iwana Dziuby, dokumentalne powieści Gelija Sniegierowa (1927–1978), eseisty-

Tę ostatnią zamknięto w roku 1918. Decyzję o przywróceniu działalności odrodzonej Akademii Kijowsko-Mohylańskiej podjął w 1991 roku przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy, a rok później uczelnia została oficjalnie otwarta. „Mohylanka” ma znakomitą opinię, ambitny program i doskonałą, nowoczesną organizację studiów. Studenci oraz wykładowcy tej uczelni aktywnie uczestniczyli w działaniach na rzecz demokratyzacji Ukrainy i jej pełnego włączenia w życie jednoczącej się Europy (przyp. tłum.).

² Metropolita Antoni Bloom (1914–2003) pochodził z rosyjskiej rodziny o szkockich korzeniach, osiadłej po rewolucji bolszewickiej we Francji. Ukończył studia medyczne na Sorbonie. Podczas II wojny światowej służył jako lekarz wojskowy w armii francuskiej, a następnie w ruchu oporu. W roku 1943 został prawosławnym mnichem, a w 1948 roku przyjął święcenia kapłańskie. Skierowany do Londynu, został tam w roku 1959 konsekrowany na biskupa. Był egzarchą patriarchy moskiewskiego w Europie Zachodniej i zwierzchnikiem Kościoła prawosławnego w Wielkiej Brytanii, tytularnym metropolitą Suroża (Sudak na Krymie), znanym teologiem, kaznodzieją i pisarzem, duchowym autorytetem dla chrześcijan różnych wyznań (przyp. tłum.).

kę Jewhena Swerstiuka i Michajłyny Kociubińskiej, a także prace powszechnie uznanych współczesnych ojczystych myślicieli i uczonych – filozofów, literaturoznawców, działaczy społecznych – takich jak Myron Petrowski, Wadim Skuratowski, Wiktor Małachow, Marina Nowikowa, Mirosław Marynowicz i wielu innych. W serii „Świadkowie Prawdy” wydane zostały prace kijowskich nowych męczenników – prawosławnych księży Aleksandra Głagolewa, Michaiła Jedlinskiego i Anatolija Żurakowskiego, a także synów dwóch pierwszych spośród wymienionych, prawdziwych pasterzy w trudnych latach sowieckiej beznadziei – o. Aleksieja Głagolewa i o. Georgija Jedlinskiego. Wydano także dzienniki metropolity Andrzeja Szeptyckiego.

Ważną cechą charakterystyczną inicjatywy wydawniczej realizowanej przez kijowski zespół stanowiło dążenie do zaznajomienia społeczeństwa ukraińskiego z najlepszymi osiągnięciami współczesnej literatury humanistycznej nie tylko poprzez wydawanie książek, ale także organizację spotkań z ich autorami. Zaprzyjaźniwszy się (szczególnie w ciągu kilku lat wykładania filozofii w Paryżu) z wieloma europejskimi intelektualistami oraz ludźmi Kościoła, Konstantin Sigow zaczął organizować edycje przekładów ich książek na rosyjski i ukraiński, a także zapraszać ich samych do Kijowa w ramach różnych projektów naukowych i społecznych. Zatem obok klasyków minionych stuleci (Pascala, Montaigne’a, Hobbesa, Rousseau, Tocqueville’a) wydawano współczesnych wybitnych myślicieli: Emmanuela Lévinasa, Michela Foucault, Jacquesa Derridę, Simone Weil, Hannę Arendt, Jaroslava Pelikana, Alasdaira McIntyre’a, Paula Manana, Francois Fureta, Ferdinanda Tönniesa, Karla Mannheim’a i innych. Wielu zaś nie tylko wydano, lecz także goszczono w Kijowie z wykładami: tak było w przypadku Paula Ricoeura, Sergieja Awierincewa, kard. Waltera Kaspera, Georgesa Nivata, Reinhardta Kosellecka, Charlesa Taylora, Timothy’ego Snydera, Jean-Paula Willaime’a, Christosa Yannarasa, Franca Nembriniego, Jutty Scherrer, Jonathana Sutttona i wielu innych.

Pośród różnych ukierunkowań działalności „Ducha i Litery” w sposób szczególny należy podkreślić tematykę polską i wspo-

mniane już judaika. W pierwszym przypadku wydawnictwo kładzie nacisk na wyjaśnianie najbardziej spornych, bolesnych kwestii w stosunkach polsko-ukraińskich oraz popularyzację pojednawczych, sięgających w przyszłość idei „Kultury” Jerzego Giedroycia i „Solidarności”. Temu poświęcone były edycje czterech numerów almanachu „Studia Polskie”, publikacje studiów amerykańskich uczonych Františka Dvorníka, Romana Szporluka i Timothy’ego Snydera na temat historii oraz odrodzenia narodów Europy Wschodniej, wydanie zbioru artykułów Jacka Kuronia (*Polacy i Ukraińcy: trudny dialog*) i Adama Michnika (*W poszukiwaniu wolności*), książki polskiego historyka Grzegorza Motyki *Od rzezi wołyńskiej do operacji „Wisła”*, zbioru dokumentów *Ukraina i Polska 1920–1939*, wyboru artykułów o Wołyniu z „Gazety Wyborczej”, oraz wielu innych. Co się tyczy judaików, „Duch i Litera” we współpracy z Centrum Judaików KMA wypuściły w świat i wciąż kontynuują wydawanie ogromnej ilości literatury najróżniejszego rodzaju (studia historyczne, historia sztuki, publicystyka, beletrystyka...), w tym comiesięcznego almanachu literacko-publicystycznego „Jehupec”³.

W związku z ostatnimi wydarzeniami na Ukrainie wydawnictwo zaczęło publikować specjalne serie książek poświęconych aktualnej tematyce: „Biblioteka Forum Europejskiego” (wydano w jej ramach zbiór ostatnich artykułów Timothy’ego Snydera, zbiór *Kulturowe wartości Europy* i inne), „Biblioteka Sprzeciwu, Biblioteka Nadziei”, której partnerami stały się Instytut Książki w Krakowie oraz Fundacja Alaina Besançon (wydano: Hanny Arendt *Banalność zła*, dialogi Andre Glucksmanna z Jeleną Bonner, dzieła Adama Michnika, Józefa Tischnera, Swietłany Aleksiejewicz, Siergieja Jefremowa i innych).

Przejdźmy teraz do tematyki ściśle związanej z naszą konferencją.

Ósmego grudnia 2007 roku odbyła się w Kijowie inauguracja Centrum Św. Klemensa „Wspólnota i Dialog Kultur”, utworzo-

³ „Jehupec” to nazwa, jaką nosi Kijów na kartach prozy Szolema Alejchema (przyp. tłum.).

nego z inicjatywy „Ducha i Litery”. W wydarzeniu tym uczestniczyli: kard. Walter Kasper, ówczesny przewodniczący Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan, metropolita lwowski Mieczysław Mokrzycki, ówczesny nuncjusz apostolski na Ukrainie abp Iwan Jurkowicz, metropolita połtawski i mirgorodski Filip oraz były przewodniczący Wydziału Stosunków Zewnętrznych Cerkwi archimandryta Kirił (Goworun), obecnie profesor Uniwersytetu Yale. Kardynał Kasper w czasie swej wizyty odwiedził Kijowsko-Pieczerską Ławrę Zaśnięcia Bogurodzicy, gdzie oddał hołd relikwiom świętych ojców pieczerskich i głowie świętego Klemensa Rzymskiego Męczennika oraz spotkał się ze zwierzchnikiem Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Metropolitą Włodzimierzem. Akademia Kijowsko-Mohylańska nadała kard. Kasperowi tytuł doktora *honoris causa*. Z tej okazji wystąpił on przed studentami oraz wykładowcami z prelekcją pod tytułem *Kościół na drodze do pełnej jedności*. Opisując swoje kijowskie wrażenia, kardynał powiedział:

W tych dniach widziałem oznaki dobrej woli, oznaki postępu w stosunkach między naszymi Kościołami, oznaki, które dają powód do nadziei – nadziei dla Kościoła i dla tego kraju. Miałem ciepłe braterskie spotkanie z kard. Huzarem i metropolitą Włodzimierzem. Z błogosławieństwem ich obu zostało utworzone niewielkie, lecz jak sądzę ważne, centrum ekleumeniczne, nazwane imieniem św. Klemensa, które może się stać – jak sądzimy – punktem wyjścia do przeżywania wspólnoty, do dialogu, studiów i braterskiego spotkania Kościołów. Być może to niewielka roślinka, ale z Bożą pomocą i dzięki waszym modlitwom oraz waszemu wsparciu może się rozrosnąć i wydać dobre owoce.

Niedługo później na Ukrainie zarysowały się i umocniły, zarówno w sferze edukacji świeckiej, jak i kościelnej, tendencje, by z jednej strony wprowadzać teologię do uczelni świeckich, z drugiej zaś modernizować kształcenie teologiczne w kościelnych instytutach naukowych w kierunku przybliżenia go do światowych standardów. Poruszając się w nurcie obu tych tendencji, a zarazem kontynuując wybraną przez siebie od po-

czątku linii, wydawnictwo „Duch i Litera”, w ścisłej współpracy z Centrum Św. Klemensa, wydaje w języku ukraińskim i rosyjskim dzieła najwybitniejszych teologów głównych wyznań chrześcijańskich, w szczególności wielu takich, których prace czerpią inspirację z Soboru Watykańskiego II (po większej części są to przekłady z kilku języków europejskich).

Spośród najlepszych publikacji o charakterze ekumenicznym należy wymienić słynny *Tomos Agapis* z 1971 roku, a także wydany wspólnie z Katolickim Uniwersytetem Ukraińskim we Lwowie zbiór podstawowych dokumentów ekumenicznych XX wieku *Znaki czasu*; następnie pracę zbiorową *W poszukiwaniu jedności chrześcijan* – wystąpienia najważniejszych teologów na międzynarodowym forum *Dekret o ekumenizmie Soboru Watykańskiego II: czterdzieści lat po Soborze*; wreszcie dzieła takich współczesnych myślicieli i teologów chrześcijańskich, jak: patriarcha ekumeniczny Bartłomiej, kardynałowie Walter Kasper i Roger Etchegey, metropolici Kallistos Ware, Georges Khodr, Ioann Zizioulas, Filaret Miński i Słucki oraz były arcybiskup Canterbury Rowan Williams, a także Paul Evdokimov, Siergiej Awierincew, opat Michel Van Pareys z Chevetogne czy bibliстка Anne-Marie Pelletier. W sposób szczególny wypada odnotować serię przystępnie napisanych książek w formacie kieszonkowym „Bibliotheca Clementina”, w której wydane zostały dzieła: Henri de Lubaca, Yvesa Congara, Kurta Kocha, Tomaša Špidlika, Jaroslava Pelikana, Brata Rogera z Taizè, Enzo Bianchiego, Adalberta Mainardiego.

Jedną z najważniejszych i najbardziej owocnych inicjatyw wydawnictwa „Duch i Litera”, a następnie Centrum św. Klemensa stały się, począwszy od roku 2000, doroczne międzynarodowe konferencje, nazwane od miejsca ich inauguracji – Kijowsko-Pieczerskiej Ławry Zaśnięcia Bogurodzicy – „Wykładami Uspienskimi”⁴. U początków Wykładów stał metropolita Wło-

⁴ Rosyjska nazwa słynnego kijowskiego kompleksu klasztorowego (jednostawiej kolebki monastycyzmu na Rusi) brzmi: *Свято-Успенская Киево-Печерская Лавра* (*Svjato-Uspenskaja Kievo-Pečerskaja Lavra*, przyp. tłum.).

dzimierz, gorąco popierający śmiałą inicjatywę Konstantina Si-gowa i jego przyjaciela Nikołaja Kosickiego, aktywnego członka jednej z najstarszych kijowskich parafii (której proboszczem był w przeszłości wspomniany wyżej syn nowego męczennika, o. Gieorgij Jedlinskij). Ogromną troskę i pomoc w organizacji wykładów okazał także Siergiej Awierincew oraz ówczesny prorektor Kijowskiej Akademii Duchownej ojciec Amwrosij (wówczas: Mikołaj) Makar (obecnie proboszcz prawosławnej parafii w Mediolanie). W organizacji „Wykładów Uspienskich” biorą udział: Papieska Rada ds. Popierania Jedności Chrześcijan, Kijowska Akademia Duchowna oraz Seminarium, Instytut Nauk Religijnych Św. Tomasza z Akwinu w Kijowie, Akademia Kijowsko-Mohylańska i inne instytucje oraz fundacje. Posiedzenia konferencji odbywają się w najbardziej reprezentacyjnych miejscach Kijowa: Ławrze Kijowsko-Pieczerskiej, Soborze św. Sofii czy Akademii Kijowsko-Mohylańskiej. Stałymi oraz najbardziej aktywnymi uczestnikami wykładów, poza wspomnianym już metropolitą Włodzimierzem, Siergiejem Awierincewem i o. Amwrosijem, stali się członkowie znanych wspólnot ekumenicznych z Chevetogne, Bose i Taizè oraz kijowscy dominikanie.

Możemy określić trzy główne cele konferencji, zachowujące swą aktualność aż po dzień dzisiejszy. Misją „Wykładów Uspienskich” jest sprzyjanie:

- 1) dialogowi ekumenicznemu i współpracy chrześcijan różnych wyznań;
- 2) współpracy i wzajemnym oddziaływaniom między środowiskiem akademickim i Kościołem, teologią i naukami świeckimi;
- 3) popularyzacji i rozprzestrzenianiu chrześcijaństwa w jak najszerszych kręgach społeczeństwa ukraińskiego.

Na „Wykładach Uspienskich” gościli (niektórzy z wymienionych – wielokrotnie): metropolita miński i słucki Filaret, metropolita tytularny Dioklei Kallistos Ware, metropolita wołokołamski Hilarion (Alfiejew), metropolita Gór Libańskich Gieorgij Khodr, nuncjusz apostolski na Ukrainie abp Thomas Edward Gullickson, były rektor Instytutu Prawosławnego św. Sergiusza

w Paryżu o. Boris Bobrinskoj, mnisi z monasteru Chevetogne – o. Michel Van Pareys (obecnie opat monasteru Grottaferrata we Włoszech) i o. Antoine Lambrechts, dyrektor Instytutu Ekumenicznego Johanna Adama Möhlera w Paderborn dr Johannes Oeldemann, były sekretarz Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan o. Milan Žust, rektor paryskiego katolickiego seminarium duchownego Saint-Sulpice ks. Didier Berthet, rektor Prawosławnego Uniwersytetu Humanistycznego św. Tichona protojerej Władimir Worobjow, rektor petersburskich szkół duchownych arcybiskup petergofski Ambroży, założyciel i przeor monasteru w Bose Enzo Bianchi, brat Adalberto Mainardi z tegoż monasteru, francuska teolożka-bibliстка Anne-Marie Pelletier, Nikolaј Łoski, Georges Nivat, Marek Kita z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie i wielu innych.

Tematem pierwszych konferencji stały się szczególnie aktualne w danym momencie problemy duchowe rodziny i wychowania w społeczeństwach postateistycznych (2001, 2002), następnie kwestia oświaty oraz postacie nowych męczenników jako świadków Prawdy (2003). Także później tematy „Wykładów Uspienskich” były wybierane w taki sposób, żeby podjąć najważniejsze i najbardziej żywotne kwestie, które wszelako pozostawały na pół zapomniane lub usunięte w cień: *Osobowość i tradycja: spotkanie pokoleń i więź czasów* (2004), *Człowiek. Historia. Wieść* (2005), *Integralność ludzka i spotkanie kultur* (2006), *Przyjaźń: jej formy, próby i dary* (2007), *Pamięć i historia: na skrzyżowaniu kultur* (2008), *Pamięć i nadzieja: horyzonty i drogi zrozumienia* (2009), *Święto: dziękczynienie, wyzwolenie, zjednoczenie* (2010), *Dzieciństwo w tradycji chrześcijańskiej oraz w kulturze współczesnej* (2011), *Świadectwo: tradycje, formy, imiona* (2012), *Tradycja i przekład* (2013). Temat „Wykładów Uspienskich” na przyszły rok został zainspirowany przede wszystkim przez ostatnie, budzące trwogę wydarzenia na Ukrainie: *Prawda. Pamięć. Pojednanie*. Zbiór wykładów z każdej konferencji, razem z suplementami, jest publikowany w formie oddzielnej książki w języku rosyjskim. Zgromadzone do dnia dzisiejszego trzynaście tomów tych zbiorów tworzy unikalną serię, będąc swego rodzaju unikalną encyklopedią ży-

wej myśli chrześcijańskiej, reagującej na najbardziej aktualne problemy i wyzwania współczesności.

Szczególnie znacząco w kontekście międzykościelnego dialogu i wzajemnego oddziaływania zabrzmiał temat ostatniej konferencji z roku 2014: *Wspólnota - communio - koinonia: źródła, drogi zrozumienia i urzeczywistnienia*. Myślę, że niestosowne byłoby mówić tutaj o fundamentalnym znaczeniu pojęcia wspólnoty – tak wielkim, że metropolita Ioann Zizioulas pojmuje sam Byt Boga-Trójcy jako wspólnotę! – podobnie też nie trzeba przypominać Państwu, że jesienią roku 2014 wypada jubileusz (w pełnym biblijnym sensie tego słowa, tzn. pięćdziesięciolecie) Dekretu o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* Soboru Watykańskiego II. Podczas pamiętnego forum poświęconego czterdziestolecu owego dekretu (w Rocca di Papa, 11–13 października 2004) kard. Walter Kasper powiedział, iż „główna idea Soboru Watykańskiego II i w szczególności Dekretu o ekumenizmie to *communio*”. Chciałoby się przypomnieć jeszcze o innym jubileuszu (w tak samo pełnym znaczeniu słowa „jubileusz”) przypadającym w roku 2014: pięćdziesięciolecie założonej przez Jeana Vaniera Wspólnoty „Arka”, w której przeżywanie komunii również odgrywa kluczową rolę.

Wielkim sukcesem i radością stało się dla nas to, że pokonawszy wszelkie trudności i obawy, związane z pełnymi napięciami wydarzeniami ukraińskimi dziesięciu minionych miesięcy, ponad czterdziestu uczestników z dziewięciu krajów znalazło w sobie odwagę i nadzieję, by znów zebrać się w Kijowie, w murach starożytnego grodu Świętej Bożej Mądrości, żeby dzielić radość wspólnoty, dać wyraz swego poparcia dla demokratycznych przemian i podzielić się refleksją o „fundamencie fundamentów” chrześcijańskiej eklezjalności – Boskiej i ludzkiej *koinonia*. Goście i uczestnicy odwiedzili kijowski Majdan i okoliczne słynne miejsca dokonanej niedawno rewolucji, gdzie jako przewodnik wystąpił aktywny uczestnik ruchu protestu Aleksiej Sigow. Te poruszające wydarzenia stały się przedmiotem refleksji (w powiązaniu z głównym tematem *koinonii*) w niektórych wykładach uczestników. Tak oto o. Georgij Kowalenko, przez wiele lat sto-

jący na czele Wydziału Informacyjnego Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej, opowiedział o prawosławnych mnichach – rozjemcach, którzy w apogeum zaciętej konfrontacji stali z samozaparciem pomiędzy wrogimi sobie szeregami na ulicy Hruszeckoho, na pewien czas zatrzymując rozlew krwi i przypominając zważnionym o ich ludzkim i obywatelskim braterstwie. Lektor Komisji Europejskiej Olivier Védrine podzielił się myślami o tym, jak na Majdanie realizowane były wartości europejskie. O wysiłkach na rzecz pojednania ze strony Wszuchukraińskiej Rady Kościołów w dobie Majdanu w związku z wielowiekową kijowską tradycją jedności mówili grekokatolicy księży, o. Ihor Szaban z Kijowa i o. Mychajło Dymyd, pierwszy rektor Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie. Ksiądz Olivier Peyron z Lyonu zaprezentował chrześcijańską koncepcję wspólnoty jako środek przezwyciężenia kryzysu kultury współczesnej. Adriano Dell’Asta z Mediolanu, poddawszy krytyce mit o Unii Europejskiej jako imperium, przeciwstawił mu perspektywę Europy braterskiej. Aleksandr Filonienko z Charkowa wezwał do żywego chrześcijańskiego świadectwa zamiast wypranej z treści „obrony wartości chrześcijańskich”.

Znaczące miejsce na konferencji zajęła eklezjologia Soboru Watykańskiego II. Brat Adalberto Mainardi ze wspólnoty Bose przedstawił rolę prawosławnej eklezjologii w przygotowaniu wspomnianego soboru – pokazując, jak podkreślanie przez o. Nikołaja Afanasjewa wspólnoty eucharystycznej pozwoliło odejść od jednostronnej koncentracji na roli biskupa, jaka cechowała Sobór Watykański I. Uczestnikowi w *Vaticanium II* kardynałowi Yvesa Congara poświęcił swoje wystąpienie franciszkanin o. Fiorenzo Emilio Reati z Brescii. Tematowi wspólnoty na Soborze Watykańskim II poświęcony był także pełen poezji wykład Anne-Marie Pelletier z Paryża. Jej znakomita książka *Wykłady biblijne* na temat roli i aktualności Biblii jako elementu kulturowych fundamentów Europy dopiero co ukazała się w wydawnictwie „Duch i Litera”. Wszystkich uczestników głęboko poruszyła prezentacja owej książki, w której autorka razem z Igorem Sacharowem z Sankt-Petersburga (małżonkiem nieżyjącej już

tłumaczki książki, Natalii Sacharowej) oraz o. Antoinem Lambrechtsem opowiedzieli wzruszającą historię przyjaźni autorki i tłumaczki, historię pracy nad przekładem i adaptacją książki do kultury rosyjskiej – pracy, u której początków stali kard. Jean-Marie Lustiger i Siergiej Awierincew.

Podczas wieńczącej konferencję „okrągłego stołu”, poświęconego tematowi *Aktualność wspólnoty-koinonii w świetle naszego doświadczenia*, uczestnicy mieli szczęście zobaczyć wyrazisty przykład przekształcenia myśli i słowa w czyn – przykład „performatywnej” wypowiedzi w najbardziej autentycznym sensie tego terminu i zarazem demonstrację dynamiki przeżywania wspólnoty, bynajmniej niebędącego samym tylko „mówieniem” na zebraniach podobnych do naszej konferencji. Prawosławny ksiądz Bogdan Ogulczański w swoim wystąpieniu poprosił grekokatolików o przebaczenie w związku z udziałem prawosławnych w stalinowskim pseudosoborze w roku 1946 we Lwowie, kiedy zlikwidowano Cerkiew grekokatolicką na Ukrainie. Grekokatolicy uczestnicy byli bardzo poruszeni i gorąco dziękowali o. Bogdanowi – oto żywy przykład pojednania tu i teraz, bez zbędnych zastrzeżeń i dyskusji. Godzien uwagi jest fakt, że miejscem pojednania była goszcząca to posiedzenie „Wykładów Uspienskich” cerkiew Ducha Świętego, jeden z najstarszych budynków Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, która przygotowuje się do świętowania w przyszłym roku swego czterystulecia⁵.

Drugą ważną inicjatywą ekumeniczną wydawnictwa „Duch i Litera”, a następnie Centrum Św. Klemensa stała się organizacja (z błogosławieństwem metropolity Włodzimierza) corocznego Kijowskiego Letniego Instytutu Teologicznego. Pierwszy taki „instytut” był zorganizowany w Ławrze Kijowsko-Pieczerskiej (2003), a następne miały miejsce pod Kijowem, w wiejskiej parafii Lisznia – przy wsparciu proboszcza miejscowej cerkwi, ar-

⁵ Wspomniana cerkiew Ducha Świętego stanowiła część kompleksu z 1615 r., obejmującego monaster, szpital i szkołę Bractwa Przemienienia Pańskiego – o której była mowa w pierwszym przypisie (przyp. tłum.).

chimandryty Filareta (Jegorowa) – w budynku noszącym symboliczną nazwę „Arka”. Słuchacze Letniego Instytutu to młodzi ludzie o różnej przynależności religijnej, zazwyczaj studenci uczelni humanistycznych, niekiedy szkół cerkiewnych – seminariów i akademii duchownych z Ukrainy oraz innych krajów. Wykładowcy także należą do głównych wyznań chrześcijańskich i przyjeżdżają z wielu krajów świata. Na dwa tygodnie latem zbierają się jedni i drudzy, żeby razem żyć, modlić się, uczyć, pracować i odpoczywać. Profesorowie kościelnych uczelni i świeckich uniwersytetów prowadzą tu intensywne kursy z bibliistyki, patrologii, historii Kościoła, liturgiki, sztuki chrześcijańskiej i wielu innych dyscyplin, teologicznych i kulturoznawczych, prowadzą seminaria i „okrągłe stoły”. Dla przykładu w bieżącym roku wykłady mieli (wymienię wykładowców spoza Ukrainy): o. Didier Berthet, filozofowie Jean-Noël Dumont i Marguerite Léna (wszyscy troje z Paryża), historyk filozofii religijnej Paul Valliere z Indianapolis, oraz socjolog Maria Sniegowaja z Nowego Jorku.

Program „instytutu” przewiduje codzienne imprezy o charakterze kulturalnym: rozmowy i śpiewy przy ognisku, wyprawy do lasu i nad jezioro, koncerty, spektakle filmowe z dyskusjami itd. Przeżywanie wspólnoty przedłuża się po posiłkach, wieczorem oraz często aż do północy. Razem z dorosłymi w czasie Letniego Instytutu w „Arce” mieszkają także dzieci, dla których przewidziany jest bogaty program dziecięcy, obejmujący rozmaite zajęcia, warsztaty artystyczne, wycieczki, kąpiele, gry itp.

Według opinii jednej ze słuchaczek, Anny Gołubickiej:

Radość przenika atmosferę Instytutu. Cały Letni Instytut to nie tylko wspólne siedzenie przy ognisku wykładowców i studentów ze śpiewami przy gitarze, wieczory poezji i piosenki poetyckiej, wyprawy nad jezioro i pikniki, posiłki w gronie przyjaciół... To także odwaga wypowiedziania się podczas wykładów i dyskusji na zupełnie „niekomfortowe” i bolesne tematy: poczynawszy od rozmów o ofiarach systemów totalitarnych, o nowych męczennikach, po roztrząsanie dróg rozwiązywania problemów, projektów wolontaryjnej pomocy poszkodowanym, porzuconym sta-

ruszkom i ludziom z niepełnosprawnością fizyczną w domach starców... Radość Ewangelii to nie euforia zamkniętej w sobie, starającej się odgraniczyć od świata wspólnoty. Przeciwnie, to ekstremalne otwarcie na świat, realizm jego oglądu w całej nieatrakcyjności, jaką ma po upadku – to zdecydowanie, by iść i dawać w nim świadectwo o tym, że wszystko można znieść, jeśli żyjesz z odczuciem obecności Boga i z pamięcią o Jego zbawczej ofierze. To właśnie to, czego nam tak bardzo brakuje w codziennym życiu. Ta „światłość świata”, którą na podobieństwo pierwszych wspólnot chrześcijańskich uczestnicy Letniego Instytutu starają się w sobie pielęgnować i strzec oraz świadczyć o tej światłości jako o „radikalnej możliwości” Ewangelii, rozjeżdżając się do swoich rodzinnych miejscowości.

Chciałoby się na koniec wspomnieć o jeszcze jednym ekumenicznym projekcie, w którym uczestniczą członkowie Centrum Św. Klemensa i Wydawnictwa „Duch i Litera”: to Ukraińskie Chrześcijańskie Towarzystwo Akademickie (UCHAT), założone w roku 2005 przez współdziałające ze sobą instytucje: Instytut Studiów Ekumenicznych (IEI) przy Ukraińskim Uniwersytecie Katolickim, Centrum Europejskich Studiów Humanistycznych Akademii Kijowsko-Mohylańskiej oraz Wydawnictwo „Duch i Litera”. W skład Towarzystwa wchodzi uczeni reprezentujący różne wyznania chrześcijańskie i uważający siebie oraz swoje Kościoły za spadkobierców kijowskiej tradycji, a także spadkobierców wspólnego dziedzictwa wszystkich Kościołów na ziemiach Rusi Kijowskiej (tzn. Kościoła rzymskokatolickiego, greckokatolickiego, Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego, Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Kijowskiego oraz Autokefalicznej Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej) jako jedyne Kościoła Kijowskiego, trwającego mistycznie przed tymi wszystkimi podziałami oraz wewnątrz nich. Podstawowym celem UCHAT jest popieranie jedności chrześcijan w środowisku akademickim. Na czele UCHAT stanęli dyrektor „Ducha i Litery” Konstantin Sigow oraz profesor Antoine Arjakovsky, założyciel i dyrektor (w momencie zakładania UCHAT) Instytutu Studiów Ekumenicznych we Lwowie. W minionych latach UCHAT przeprowadził szereg ważnych konferencji w Kijo-

wie, Lwowie, Nikołajewie, Odessie i Charkowie, które były poświęcone problemom rozprzestrzeniania idei ekumenicznych, nauczaniu chrześcijańskich dyscyplin (etyka chrześcijańska, chrześcijańska antropologia i innych), a także konkretnym postaciom chrześcijańskich działaczy oświatowych na ojczystym gruncie, takich jak Nikołaj Połtoracki z Odessy i o. Aleksandr Jelczaninow z Nikołajewa.

Podsumowując wszystko, co zostało powiedziane: mamy podstawy, by sądzić, że zacytowane wyżej słowa nadziei kardynała Kaspera częściowo się spełniają – wszak prawdziwa, to jest chrześcijańska nadzieja według słów Apostoła „zawieść nie może, gdyż miłość Boża rozlana jest w naszych sercach przez Ducha Świętego, który został nam dany” (Rz 5, 5). Będziemy się starać, z Bożą i waszą pomocą, przez wspólne wysiłki i modlitwy kontynuować zaczęte dzieło wspólnoty, dialogu oraz pojednania i mamy nadzieję, że wyda ono swe owoce nie tylko w dziedzinie wspólnoty między Kościołami, ale i w szerszym kontekście społeczeństwa obywatelskiego naszego kraju oraz innych krajów.

Z rosyjskiego przełożył Marek Kita